

Микола Добрев

здобувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
Ужгородський національний університет,
Україна

mykola.dobriev@outlook.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9782-4337>

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

CONSTITUTIONAL GUARANTEES OF PROPERTY RIGHTS

Mykola Dobriev

Postgraduate student of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence Department,
Uzhhorod National University, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-9782-4337>

Abstract | The article is devoted to the analysis of constitutional norms on guarantees of property rights. The importance of guarantees of the rights and legitimate interests of owners, along with other natural rights and freedoms of citizens, their effective protection in case of violation, is considered as one of the criteria for strengthening law and order in the state. Today, one of the features of a democratic state governed by the rule of law and a strong civil society is the state and degree of guarantee of everyone's right to property, and established economic property relations require providing them with the necessary legal color that meets the goals and objectives of the owner at the legislative level. However, the legal consolidation of property rights often does not lead to its unconditional exercise. In order to prevent the emergence of a state of declarativeness of the granted rights, guarantees should be regulated in constitutional norms, which would be timely reflected in sectoral legislation, based on the specifics of existing public relations, and, in turn, perfectly implemented by law enforcement agencies.

It seems possible to distinguish two levels of guarantees of property rights: constitutional and law enforcement. At the constitutional level, the main provisions are established to protect property. At the level of law enforcement practice, there is a direct implementation of property guarantees enshrined at the constitutional level.

The Constitution of Ukraine establishes a system of guarantees of property rights, which includes: 1) general guarantees (political, socio-economic, ideological) and 2) special (legal, legal) guarantees, which include both regulatory and institutional (equal protection and development) all forms of ownership; determination of the legal regime of ownership only by the laws of Ukraine; freedom of use by the owner of property; inviolability and impossibility of unlawful deprivation of property rights; judicial protection).

Keywords: property rights, general guarantees, special (legal) guarantees, equal protection and development, freedom of use of property, impossibility of illegal deprivation of property, judicial protection.

Анотація | Статтю присвячено аналізу конституційних норм щодо гарантій права власності. Важливість гарантій прав і законних інтересів власників поряд з іншими природними правами і свободами громадян, дієвий їх захист в разі порушення розглядається в якості одного з критеріїв зміцнення законності і правопорядку в державі. Підкреслюється, що сьогодні однією з ознак правової демократичної держави і сильного громадянського суспільства виступають стан і ступінь гарантованості права кожного на власність, а усталені економічні відносини власності вимагають надання їм необхідного правового забарвлення, що відповідає цілям і задачам власника, через це виникає необхідність в закріпленні гарантій права власності на законодавчому рівні. Акцентується увага, що юридичне закріплення права власності часто не призводить до безумовного його здійснення. З метою запобігання виникненню стану декларативності наданих прав, гарантії повинні регламентуватися в конституційних нормах, які б своєчасно відображались в галузевих актах законодавства, з огляду на специфіку діючих суспільних відносин, і, зі свого боку, бездоганно виконувались правозастосовними органами.

У статті виділено два рівні гарантій права власності: конституційний і правозастосовний. На конституційному рівні закріплюються основні положення, що дозволяють захистити власність. На рівні правозастосовної практики відбувається безпосередня реалізація гарантій власності, закріплених на конституційному рівні.

Конституцією України встановлено систему гарантій права власності, яка включає: 1) загальні гарантії (політичні, соціально-економічні, ідеологічні) та 2) спеціальні (юридичні, правові) гарантії, які включають як нормативно-правові, так і інституційні (рівний захист і розвиток всіх форм власності; визначення правового режиму власності лише законами України; свободу використання власником власності; непорушність і неможливість протиправного позбавлення права власності; судовий захист).

Ключові слова: право власності, загальні гарантії, спеціальні (юридичні, правові) гарантії, свобода використання власності, неможливість протиправного позбавлення власності, судовий захист.

Постановка проблеми. Необхідність правового регулювання відносин власності, встановлення і закріплення реальних можливостей її здійснення і захисту завжди були в центрі уваги правників.

Важливість гарантій прав і законних інтересів власників поряд з іншими природними правами і свободами громадян, дієвого їх захисту в разі порушення, розглядається в якості одного з критеріїв зміцнення законності і правопорядку в державі. Саме закріплені в актах законодавства гарантії здійснення і захисту права власності сприяють вільній реалізації правомочностей власника, а також захисту від порушень і відновлення попереднього, до порушення, його майнового стану.

Окрім цього, акти законодавства стосовно гарантій здійснення і захисту права власності в той же час встановлюють спеціальні правила, що покладають на інших осіб, тобто невластників, обов'язки утримуватись від зазіхання на чужу присвоєну власність, невиконання яких повинно призводити до застосування невідвортної відповідальності.

Забезпечення прав та інтересів власників встановлюється також шляхом закріплення в актах законодавства правил, які зобов'язують як державні органи влади та управління, так і інших суб'єктів суспільних відносин у сфері власності сприяти здійсненню і захисту права власності, що також має на увазі під собою невтручання в їх економічну діяльність. Ці гарантії спрямовані на забезпечення вільної реалізації правомочностей власника майна без будь-яких перешкод і обмежень, а також їх захист від порушень і відновлення його первинного стану до порушення, та водночас вони повинні припускати створення юридичних норм, які б сприяли повному і всебічному виконанню покладених на невластника обов'язків, невиконання яких призведе до застосування невідвортної відповідальності.

Однак юридичне закріплення права власності часто не призводить до безумовного його здійснення. З метою запобігання виникненню стану декларативності наданих прав, гарантії здійснення права власності мають регламентуватися в конституційних нормах, які повинні своєчасно

відображатися в галузевих актах законодавства, з огляду на специфіку діючих суспільних відносин, і, зі свого боку, повинні бездоганно виконуватися правозастосовними органами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання гарантування прав людини і громадянина знайшли своє відображення в наукових працях Ю. Бисаги¹, В. Заборовського², Н. Мішиної³, О. Совгирі⁴ та Н. Шукліної та ін. Питання гарантування права власності громадян України були предметом розгляду таких вчених, як Є. Білозьорова, О. Волох, Д. Боброва, З. Бортновської, О. Давидчука, П. Рабіновича та інших.

Незважаючи на те, що досліджуваній проблемі присвячена значна кількість наукових праць, а її окремі аспекти висвітлені в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних учених, проблеми конституційних гарантій прав власності досліджені недостатньо, тому це питання набуває не лише науково-теоретичного, а й практичного значення.

Метою статті є аналіз конституційних норм щодо гарантій права власності з метою їх класифікації.

Виклад основного матеріалу. Дослідження конституційних гарантій прав власності варто здійснювати з урахуванням загального підходу, який існує в конституційному праві, з огляду на поділ гарантій прав людини на дві основні групи: загально-суспільні (загально-соціальні), до яких відносяться політичні, економічні, соціальні та духовні (культурні) гарантії, а також юридичні⁵.

Серед учених-конституціоналістів превалює думка, що гарантіями виступають не лише певні правові умови, засоби та способи реалізації суб'єктивних прав, але й соціальні, політичні тощо⁶.

О. Совгиря висловлює думку, що гарантії являють собою систему норм, принципів, умов і вимог, які забезпечують у сукупності додержання прав, свобод і законних інтересів особи⁷. Її позицію поділяє Ю. Коцан-Олинець, визнаючи гарантіями політичні, економічні, соціальні, юридичні та інші засоби, які забезпечують постійне вдосконалення змісту суб'єктивних прав та інтересів, їх реальне здійснення⁸.

Дещо інший підхід відстоює Є. Білозьоров, наполягаючи на існуванні лише правових гарантій, підкреслюючи, що реалізація прав і свобод забезпечується правовими гарантіями, тобто правовими засобами та способами, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права й свободи громадян, поновлюються їх порушені права⁹. Схожу позицію займають і інші дослідники: А. Юзефів наголошує, що гарантії є системою норм, принципів і вимог, які забезпечують процес дотримання прав і законних інтересів людини¹⁰; гарантії прав і свобод людини є основними способами, засобами, за допомогою яких кожна людина має можливість реалізувати свої права і свободи¹¹.

На думку Л. Дешко, гарантії за змістом – це система засобів та способів, створення яких є зобов'язанням держави, і які покликані забезпечити фактичну реалізацію, охорону та захист прав

¹ Deshko L., Bysaga Y., Kalyniuk S., Bysaga Y. State Obligations on Provision the Right of Primary Healthcare Doctor for Medical Practice as Entrepreneurship in the Light of Transformation of the Health Care System of Ukraine. Georgian Medical News. 2020. №6 (303). P. 194-199.

² Deshko L.M., Bysaga Y.M., Zaborovskyy V.V. Protection of human rights by the Constitutional Court of Ukraine in the field of health care. Georgian Medical News. 2019. №9 (294). P. 165-171.

³ Мішина Н.В. Європеїзація конституційного права України: проблеми і перспективи. Публічне право. 2011. № 3. С. 12–20.

⁴ Совгиря О.В., Шукліна Н.В. Конституційне право України. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 632 с.

⁵ Нова Конституція України: Огляд, коментарі і текст Основного Закону/ за ред. В. Ф. Погорілка. Київ: Правова держава, 1997. С. 41.

⁶ Мішина Н.В. Європеїзація конституційного права України: проблеми і перспективи. Публічне право. 2011. № 3. С. 13.

⁷ Совгиря О. В., Шукліна Н.В. Конституційне право України. Київ: Юрінком Інтер, 2019. С. 433.

⁸ Коцан-Олинець Ю.Я. До питання про гарантії прав і свобод людини та громадянина: сучасне теоретико-правове узагальнення. Наук. записки Ін-ту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 2. С. 15.

⁹ Рабінович П.М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків, 1997. С. 27.

¹⁰ Юзефів А.Р. Конституційні гарантії забезпечення прав і свобод людини. Порівняльне аналітичне право. 2018. № 1. С. 75.

¹¹ Клімова Г.П. Права і свободи людини в Україні: класифікація, гарантії реалізації. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Право. 2006. Вип. 11. Харків. С. 191.

і свобод кожного; за формою – передбачені національним законодавством та міжнародними договорами, які є частиною національного законодавства, а також рішеннями міжнародних судових установ, які тлумачать норми таких міжнародних договорів, нормативно-правові та організаційно-правові способи реалізації прав і свобод кожного; за суттю – умови, які держава зобов'язана створити для реалізації прав і свобод кожного¹².

Аналіз підходів учених до інституту гарантій свідчить про відсутність єдиного підходу до зазначеної проблеми, а також про наявність відповідної системи гарантій, яка включає передумови економічного, політичного, організаційного та правового характеру, а також захисту прав і свобод. Система гарантій – це умови, засоби й методи, які забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод особи¹³.

Загалом при дослідженні конституційного права людини і громадянина володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю залежно від змісту та виду гарантій прав людини слід виокремлювати: загальні гарантії; спеціальні (юридичні, правові) гарантії.

Загальні гарантії, зі свого боку, поділяються на: 1) політичні – демократичний устрій суспільства; плюралістична, відкрита політична система; наявність розгалуженої мережі громадських об'єднань, у тому числі різних осередків суспільства; демократична виборча система та ін.¹⁴; 2) соціально-економічні – економічна система суспільства; податки та збори; передбачувана податкова політика держави; наявність різних форм власності, яким держава гарантує і забезпечує рівний розвиток і захист; 3) ідеологічні – загально-визнані стандарти права власності (принцип недоторканості приватної власності; принцип пропорційності; принцип стабільності; принцип допустимості обмежень права приватної власності; принцип рівності всіх власників з питань обмежень; принцип справедливої компенсації державою власнику майнових втрат; принцип судового захисту права приватної власності; єдність публічної природи власності; цільове призначення; субсидіарна відповідальність; створення рівних економічних умов формування та розвитку публічної власності; пріоритет регулювання публічної власності поза цивільним оборотом; публічність).

Особлива роль в контексті гарантування права власності належить саме спеціальним (юридичним) гарантіям, тому слушною є думка Я. Кузьменко, який підкреслив, що «юридичні (спеціальні) гарантії охоплюють усі правові засоби і способи, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права і свободи громадян, усуваються порушення прав і свобод, поновлюються порушені права»¹⁵, яка в подальшому була схвалена більшістю дослідників.

Спеціальні (юридичні, правові) гарантії конституційного права представляють собою систему правових умов, засобів та способів реалізації, охорони та захисту цього права і поділяються на: 1) нормативно-правові (норми-принципи матеріального і процесуального характеру, юридичні обов'язки, юридична відповідальність); 2) інституційні (наявність інституту влади, що повинен виступати їх гарантом).

Аналіз Основного Закону України¹⁶ дозволяє виділити найважливіші спеціальні гарантії права власності в Україні: рівний захист і розвиток всіх форм власності; визначення правового режиму власності лише законами України; свобода використання власником своєї власності; непопущеність права власності і неможливість його протиправного позбавлення; судовий захист.

Втім варто наголосити, що одним із дієвих механізмів повного і безперешкодного здійснення права власності є насамперед судовий захист, за якістю якого можна судити про справжній стан забезпеченості гарантій здійснення і захисту права власності.

¹² Deshko L.M., Bysaga Y.M., Zaborovskyy V.V. Protection of human rights by the Constitutional Court of Ukraine in the field of health care. *Georgian Medical News*. 2019. №9 (294). P. 165.

¹³ Конституційне право України. Київ: Наукова думка, 2000. С. 206–207.

¹⁴ Рабінович П.М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків, 1997. С. 8.

¹⁵ Кузьменко Я.П. Загальна характеристика юридичних гарантій права людини на життя. *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Право*. 2014. Вип. 29. С. 28–29.

¹⁶ Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-вр. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

На наш погляд, з метою досягнення завдань побудови демократичної правової держави необхідно налагодити ефективну роботу «багатоканальної» системи охорони та захисту прав і інтересів, і власника.

Звернення до суду не повинно бути єдиною формою захисту прав і інтересів власника. Право звернення власника до судових інстанцій є останньою можливістю з прийняття остаточного рішення зі спірних питань у разі невідновлення іншими державними органами його порушених прав та інтересів, куди він має право звернутися, в тому числі і на дії і рішення цих органів. Тому вважається за доцільне посилення ефективності роботи паралельних інститутів щодо забезпечення здійснення і захисту права власності.

У зв'язку з цим діяльність як державних, так і недержавних органів також є одним із механізмів реального здійснення і захисту права власності. При цьому можливість оскарження дій і рішень зазначених органів є однією з гарантій забезпечення прав і законних інтересів власників. Не менш важливим є і право кожного після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна¹⁷.

Загалом встановлені в актах законодавства гарантії повного і безперешкодного здійснення і захисту права власності на сьогодні розглядаються як найважливіші ознаки правової демократичної держави, до існування якої завжди прагнули економічно розвинені країни.

Висновки. Життєво важливі інтереси суспільства і держави полягають у забезпеченні гарантій здійснення і захисту прав інтересів власника, свободи економічної діяльності та підприємництва, що є неодмінною умовою ефективного функціонування і розвитку демократичної держави. Здається можливим виділити два рівні гарантій права власності: конституційний і правозастосовний. На конституційному рівні закріплюються основні положення, що дозволяють захистити власність. На рівні правозастосовної практики відбувається безпосередня реалізація гарантій власності, закріплених на конституційному рівні.

Конституцією України встановлено систему гарантій права власності, яка включає: 1) загальні гарантії (політичні, соціально-економічні, ідеологічні) та 2) спеціальні (юридичні, правові) гарантії, які включають як нормативно-правові, так і інституційні (рівний захист і розвиток всіх форм власності; визначення правового режиму власності лише законами України; свободу використання власником власності; непорушність і неможливість протиправного позбавлення права власності; судовий захист).

Ступінь захищеності власності залежить не стільки від того, як сформульовані конституційні гарантії, скільки від того, в якій мірі ці гарантії можуть бути реалізовані в правозастосовній практиці.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Deshko L., Bysaga Y., Kalyniuk S., Bysaga Y. State Obligations on Provision the Right of Primary Healthcare Doctor for Medical Practice as Entrepreneurship in the Light of Transformation of the Health Care System of Ukraine. *Georgian Medical News*. 2020. №6 (303). P. 194-199.
2. Deshko L.M., Bysaga Y.M., Zaborovskyy V.V. Protection of human rights by the Constitutional Court of Ukraine in the field of health care. *Georgian Medical News*. 2019. №9 (294). P. 165-171.
3. Білозьоров Є.В. Правові гарантії захисту прав і свобод людини в Україні: реалії та проблеми. *Адвокат*. 2009. № 8. С. 26–30.
4. Клімова Г.П. Права і свободи людини в Україні: класифікація, гарантії реалізації. *Державне будівництво та місце самоврядування*. Право. 2006. Вип. 11. Харків. С. 184–193.
5. Конституційне право України. Київ: Наукова думка, 2000. 732 с.
6. Коцан-Олинець Ю.Я. До питання про гарантії прав і свобод людини та громадянина: сучасне теоретико-правове узагальнення. *Наук. записки Ін-ту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 2. С. 12–16.

¹⁷ Дешко Л.М. Конституційне право на звернення до міжнародних судових установ та міжнародних організацій: монографія. Ужгород, 2016. С. 3.

7. Мішина Н.В. Європеїзація конституційного права України: проблеми і перспективи. Публічне право. 2011. № 3. С. 12–20.
8. Нова Конституція України: Огляд, коментарі і текст Основного Закону/ за ред. В.Ф. Погорілка. Київ: Правова держава, 1997. 156 с.
9. Совгіря О.В., Шукліна Н.В. Конституційне право України. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 632 с.
10. Юзефів А.Р. Конституційні гарантії забезпечення прав і свобод людини. Порівняльне аналітичне право. 2018. № 1. С. 74–77.

Перелік юридичних документів:

11. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-вр. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.

References**Bibliography:**

1. Deshko L., Bysaga Y., Kalyniuk S., Bysaga Y. State Obligations on Provision the Right of Primary Healthcare Doctor for Medical Practice as Entrepreneurship in the Light of Transformation of the Health Care System of Ukraine. Georgian Medical News. 2020. №6 (303). R. 194-199.
2. Deshko L. M., Bysaga Y.M., Zaborovskyy V.V. Protection of human rights by the Constitutional Court of Ukraine in the field of health care. Georgian Medical News. 2019. №9 (294). R. 165-171.
3. Bilozorov Ye. V. Pravovi harantii zakhystu prav i svobod liudyny v Ukraini: realii ta problemy. Advokat. 2009. № 8. S. 26–30.
4. Klimova H. P. Prava i svobody liudyny v Ukraini: klasyfikatsiia, harantii realizatsii. Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia. Pravo. 2006. Vyp. 11. Kharkiv. S. 184–193.
5. Konstytutsiine pravo Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka, 2000. 732 s.
6. Kotsan-Olynets Yu. Ya. Do pytannia pro harantii prav i svobod liudyny ta hromadianyna: suchasne teoretyko-pravove uzahalnennia. Nauk. zapysky In-tu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2014. № 2. S. 12–16.
7. Mishyna N. V. Yevropeizatsiia konstytutsiinoho prava Ukrainy: problemy i perspektyvy. Publichne pravo. 2011. № 3. S. 12–20.
8. Nova Konstytutsiia Ukrainy: Ohliad, komentari i tekst Osnovnoho Zakonu/ za red. V. F. Pohorilka. Kyiv: Pravova derzhava, 1997. 156 s.
9. Sovhyria O. V. N.V. Shuklina. Konstytutsiine pravo Ukrainy. Kyiv: Yurinkom Inter, 2019. 632 s.
10. Iuzefiv A. R. Konstytutsiini harantii zabezpechennia prav i svobod liudyny. Porivnialne analitychne pravo. 2018. № 1. S. 74–77.

List of legal documents:

11. Konstytutsiia Ukrainy: Pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-vr. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. №30. St. 141.